

Mož.

Črtica. — Spisal Adolf Robida.

I.

Mrak je legel po ulicah in sence so se plazile izza kotov. Semtertja je gorela ob cesti luč, na vsakih dvesto korakov ena. Dr. Emil Kozak je korakal počasi in enakomerno. Hotel se je malo izprehoditi, oziroma, da sem odkritosrčen, hodil je po ulici, ker je vedel, da pride Krhnetova Berta tod mimo. Sedaj bi vam lahko opisal Emila, kakšne lase, brado, lice, obleko je imel: pa ne bom storil tega. Vsakdo naj si ga naslika posvoje, jaz ga izdam le vtoliko, da je bil mlad in izobražen.

Berta je bila v tistih letih, ko se začne dekle zavedati, da gledajo moški za njo. Ker je vedela, da je lepa, je uravnala svoje obnašanje po znanem vzorcu mladih, lehkomišelnih, a v jedru dobrosrčnih deklet. Malo je koketirala, najrajša z dijaki; malo se zasmejala, najrajša plitvim smešnicam; malo je samo sebe občudovala, najrajša takrat, kadar je s tem jezila svoje tovarišice.

Na nebu se je prikazovala zvezda za zvezdo in po ulicah se je začelo vrvenje večernih ur. Med neštevilno množico si je poiskal Emil Berto, se ji pridružil in jo spremljal domov. Zavila sta v manj obljudeno ulico. Na vsakih štiristo korakov je brlela luč, in kot bi se bali ljudje teme, je prišel vsakih deset minut komaj eden mimo.

Govorila sta o marsičem, saj sta se že dolgo poznala. Ko je hodil Emil še v gimnazijo, je instruiral njenega bratca, ko je prihajal kot medicinec domov na počitnice, je bil reden gost pri Krhnetovih in tudi pozneje se jim ni odtujil. Kdor ima oči zato, da kaj vidi, bi lahko zapazil, da se je od časa do časa splazil globok pogled iz Emilovih oči tja preko Bertinega lica in se izkušal skriti v njenem modrem, globokem pogledu. Nocoj se mu je zahotelo po ljubezni in ves poln hrepenenja je hodil tem bolj počasi, čim bolj se je bližal Krhnetovemu stanovanju. Sredi ulice, kjer je bilo najmanj svetlo, je obstal. Berta je tudi nehote zaustavila korak. Tedaj jo je prijel za roko, ji pogledal globoko v oči in ves poln upanja in brezmejnega hrepenenja dejal: „Berta...”

„No?” ga je vprašala.

„V meni gori kres, velik in lep in veličasten, da bi vzplamtel njegov žar do neba. Ta kres ste zanetili Vi, da se je razgorel in razplamtel. In ker ste zanetili iskro hrepenenja, netite sedaj ogenj, da bo segal do neba — za Vas in zame!”

Malo se je nasmehnila, ko je čula te besede, in mu odtegnila roko.

„Ali Vas smem pri očetu zasnoviti?” je vprašal Emil.

„Prav žal mi je, a ljubim Vas ne!”

Emila so te besede mladane pobile na tla. Ni jih pričakoval, zato jih skoro ni mogel verjeti.

„Bodiva prijatelja, kot doslej,” je dejala Berta, „a ljubezni ne zahtevajte od mene, ker bi lagala, če bi se Vam dala poljubljati...”

Molčala sta oba. Dolgo časa. Prav iz sredine neba se je odtrgal kos nebesnega žarenja in hitel po neizmernem svodu v žarečem loku tja daleč za gore... Emilu se je krčilo v grlu in hripavo in trgano se mu je izvila beseda: „Oprostite!” Nato se je odkril, poklonil in odšel trdo in hitro po tlaku.

Berta se dolgo ni zavedla. Ko je pogledala, je videla, da je zavil okrog ogla visoko zravnano, ponosen in trd. Njegovi koraki so odmevali po tlaku kot udarci kladiva in še sedaj, ko so prihajali iz dalje, so bili trdi in odločni. Vsak korak jo je zabolal v dušo.

Tisti večer je bila doma pobita in je legla kmalu počivat. A zaspala ni. Nocoj ni bilo prvič, da je odklonila moško ponudbo, a nikdar se ji ni zdel njen „ne” tako usodepoln kot nocojšnji. Zakaj da bo Emil odšel brez vsake besede, tega ni pričakovala...

II.

Drugo jutro se je zbudila nekako izmučena.

Bolelo jo je njegovo obnašanje. Njeno samoljubje je bilo užaljeno. Morda bi mu odpustila, če bi jokal pred njo, če bi besnel od bolesi; tako pa jo je zmagal njegov hladni ponos in njegova mirna samozavest. Čutila je, da je pravzaprav podlegla ona v tem boju, in da se malo potolaži, je povedala svojo dogodbico prijateljicam in neprijateljicam. Novica je šla od ust do ust, a primerno povečana seveda in individualnosti vsakega pripovedovalca primerno prikrojena. Ko je krožila vest že tretji dan po mestu, je narastla tako silno in neverjetno, da se je celo znanim lažnivkam in opravljkam zdela neverjetna.

V nedeljo popoldne je sedel Emilov znanec Anton Naglič v kavarni pri črni kavi. Pred sabo je imel celo grmado časopisov, v roki je pa držal dunajski „Pschütt” — spadal je namreč med inteligente in je ljubil krepke dovtipe nad vse — ter ga

prebiral že skoro pol ure. Pikolo je pripovedoval plačlnemu natakarku, da se ga uči napamet.

Tedaj je vstopil v kavarno tudi Kozak, sedel za mizo in si naročil limonado. Kot blisk je pohitel Naglič k njegovi mizi, prisedel in začel govoriti o tem in onem.

„Kako se ti kaj godi?“ je začel Naglič.

„Hvala!“

„Pa si danes ves nov!“

„Glej ga, enkrat moram pač obleči novo obleko, če je stara ponošena!“

„Hm! Pa kravata! Cel gizdalin še postaneš.“

„Ali je dostojnost greh?“

„No, no! Le nikar takoj ne zrasti! Nemara se ženiš in se zato opravljaš elegantneje!“

„Kaj bi mar moja žena jemala v zakon mene, ali mojo obleko?“

„Si pa danes nataknen! Kdor se brani, tisti kupi. Saj sem že čul, da bi se Krhnetove Berte ne branil.“

Emil je molčal, pogledal ga je sicer odločno, a Naglič se za take reči ni briga.

„Pa te je zavrnila! No, ne beli si glave zato, deklet je toliko, da pritečejo, če zažvižgaš. Berto že pozabiš, samo to je neprijetno, da celo mesto ve ...“

Kozak ga je srepro pogledal in nekaj zapovedljivega je bilo v njegovih očeh.

„Plačam,“ je zaklical, položil denar na mizo, segel Nagliču v roko in mu dejal s finim nasmehom: „Zbogom, prijatelj!“ Nato je hitro odšel.

Šele čez par minut se je Naglič predramil in se spomnil, da je Emil izgovoril besedo „prijatelj“ s posebnim poudarkom, ki je bil podoben norčevanju. Tedaj mu je šinila v glavo misel, s kako pravico mu Kozak sploh ni odgovoril na vprašanje ... Nikakor ni mogel umeti, da bi ne smel kot kulturni človek kulturnega stoletja brskati po skrivnostih svojih someščanov. Saj smo socialna bitja, eden za vse, vsi za enega. Čakaj me, ti ošabnost prevzetna, boš ti z mano tako ravnal, ki sem te vprašal iz sočutja in ljubezni, kako in kaj!

Sklenil je, da ga ne pogleda več na cesti, da bo govoril o njegovi surovosti vsem, ki ga bodo hoteli poslušati. Tako se je umiril in bral naprej svoj list „Pschütt“.

Pravili so mi, da je Anton Naglič še tisti dan zvečer v družbi pripovedoval novo, vsebolj dramatično varianto o Kozakovi snubitvi — pravili so mi pa tudi, da je Berta izvedela od več strani, da je ravnal Emil z vsakim, ki ga je ogovoril glede njene afere, natančno tako, kot je ravnal z Nagličem. Nedolgo potem je izšla v podlistku znanega dnevnika Kozakova socialna študija „Vsiljivci“.

III.

Zamrznilo je. Zima je pobelila mesto in vas, na cesti so se prikazali kožuhi.

Tedaj je šla Berta po ulici. Stopala je hitro; ko se je hotela na ogalu izogniti celi falangi dijakov, ki so zapirali cesto, se ji je izpodrsnilo in izgubila je ravnotežje. Torbica, ki jo je držala v rokah, ji je odletela v loku, sama pa je ležala na tlaku.

V istem hipu je zavil izza ogla Kozak, zagledal nezgodo, hitro kot misel pomagal Berti, skočil po torbico, ji jo izročil, se priklonil ter odšel molče in hitro svojo pot. Berto je polila rdečica, a preden se mu je utegnila zahvaliti, je že izginil. To ji je bilo neprijetno. In da je ravno on moral tedaj priti tod mimo? In da ji ni rekel ne besede ... In da je odšel, kot bi ga ne poznala nikdar. In še veliko teh „in“ ji je rojilo po glavi ... Zakaj je bil tako gentlemenški in zakaj ji ni rekel ne besede ...

Ti večni „zakaj“ so jo spremljali ves tisti dan, šli so z njo iz prodajalne v prodajalno, sedli ž njo za mizo in legli zvečer v posteljo.

Ko si je pogledala zvečer prav v dno duše, je strahoma zapazila v zadnjem kotičku iskrico in skoro prestrašila se je tega spoznanja. Hotela je prepoditi to misel, a vedno se ji je povračala kot izkušnjava. Tolažila se je s tem, da bo minulo to razburjenje in z razburjenjem bo izginila misel ...

A drugi dan se ji ni godilo drugače. Iskra jo je pekla in skoro nehotje je vzela pero in pisala: „Dovolite, da Vam izrekam tem potom, ker se nisem mogla osebno zahvaliti, svojo najtoplejšo zahvalo za Vašo galantnost. Najodličnejšim spoštovanjem Berta Krhnetova.“

Ko je list oddala, ji ni bilo več miru in nikjer obstanka. Nestrpno je čakala, kaj se zgodi.

Drugo jutro ji je izročil pismonoša pismo. Pisava ji je bila znana. S tresočo roko je brala: „Vaše blagorodje! Storil sem le svojo dolžnost, kot bi jo storil vsak kavalir vsaki dami! Z vsem spoštovanjem! Dr. Emil Kozak.“

Vzplamtela je v njej druga iskra. Takega odgovora ni pričakovala. Upala je, da porabi Emil priliko, da zopet začne občevati ž njo kot prej, a se je zmotila. Njeno samoljubje je bilo žaljeno in zato jo je bolelo njegovo moško ravnanje. Vedela je, da ji je več kot znanec.

Tisti dan jo je vprašala mati, zakaj Emil ne pride več na obisk.

„Ne vem,“ je odgovorila in kmalu našla izgovor, da je odšla v svojo sobo. Tam je sedla za mizo in zaihtela. Zaihtela ob spoznanju, da ga ljubi ...

Odpirla je svoj dnevnik in napisala vanj edino besedo „Emil“.

IV.

Prišel je čas norosti in hrupnega veselja.

Berta je šla na elitni trgovski ples s strahom, upom in bojznijo. Ali pride tudi Emil? In če pride, ali bo plesal z njo? Nestrpno je pričakovala trenutka, da ga zopet vidi. Emil je prišel, plesal je, a z drugimi, ne z njo. Sicer ni plesal veliko, navadno je stal sam ob stebru in gledal vrvenje pred sabo.

Gledal je rožičke, ki so začeli vidno poganjati na čelu sodnega svetnika Ramovša in ki jih je negovala njegova dražestna soproga z mladim poročnikom. Videl je upapolne in hrepeneče poglede matere treh hčera, ki so iskale po dvorani bodočega ženina. Opazil je ob steni blede deklet, ki ni bilo ne lepo in ne bogato in ki je zato imelo vso noč samo dva plesalca, o katerih pa nihče ni mogel trditi, da plešeta, ker sta le skakala. In takih študij je napravil še več.

Videl je pa tudi Berto, ki je imela sicer dosti plesalcev, a ki je bila kljubtemu nekako pobita. Zapazil je, da se je večkrat skrivoma obrnila proti oni strani, kjer je stal on.

Tedaj se je ravno začela četvorka. Emil si je izbral eno onih deklet, ki niso skoro nič plesale. Hvaležen pogled ga je zadel, rešil jo je ... Nemir je legel na plesišče, kot zamolklo valovanje oddaljenega morja je šlo nebroj glasov po dvorani. Pri finalu je aranžer zamenjal pare in slučaj je hotel, da je dobil Emil za svojo plesalko — Berto —.

Mučno je bilo obema. Vendar je bila Berta vsa srečna, in če bi bil obraz Emilov enak njegovi duši, bi bil on tudi srečen.

„To je lepo, da ste Vi prišli“, je začela Berta. On je molčal.

„Ali Vam ugaja?“

„Hvala; tako, tako ...“

„Še osebno se Vam moram zahvaliti za prijaznost oni dan, ko sem ...“

„Prosim, prosim.“

„In kako ponosno ste mi odpisali ...“

Emil je zopet molčal ...

„Mislila sem, da me pridete prosit za kak valček, pa menda imate nocoj drugih dovolj ...“

„Dam je na izbiro!“

„Ali imate po polnoči še kak ples prost?“

„Obžalujem, oddan sem za vse ...“

„Škoda ...“

Molčala sta oba ... Začela je zopet Berta.

„Kateri ste pa prej nesli tisti lepi šopek?“

„Gospodični, ki je malo plesala, ker ni ne bogata, ne lepa.“

„Idealni ste še vedno. Gotovo dobite od nje lep kotiljon.“

„Takrat, ko bodo volile dame, bom izginil iz iz dvorane.“

„Tudi za slučaj, da se Vam kaka dama priporoči že naprej?“

„Tega ne stori nobena!“

„Tako! Potem Vas prosim jaz za prvo rundo!“ V tem trenutku je zamenjal aranžer zopet pare in Emil in Berta sta se ločila ...

Malo pred polnočjo je prišel k Berti dr. Rus, Kozakov prijatelj, in je dejal:

„Dr. Kozak me je naprosil, da ga pri Vas opravičim, ker ne more plesati angažiranega valčka po polnoči. Postalo mu je slabo in moral se je odpejati domov.“

„O škoda!“ je dejala Berta in se ugriznila v spodnjo ustnico. Vedela je dobro, da Emilu ni postalo slabo, in da je odšel domov — radi nje. — Vse je kuhalo v njej. Jezna je bila, ker tega ni pričakovala ... A ljubila ga je tem bolj, čim bolj se ji je odtegoval.

V odmoru je poiskala dr. Rusa in ga po par uvodnih besedah vprašala kar naravnost, ali je kdaj Emil njemu, kot svojemu najboljšemu prijatelju, govoril o njej.

„Nikdar, gospica!“

„Nikdar ... Mislim, da boste diskretni. Rada bi vedela, ali me gospod doktor še ljubi, ali ne?“

„Gospodična, nekoč sem ga vprašal sam o tem. Tedaj, ko se je raznesla govorica, da Vas namerava zasnoviti, sem mu dejal odkrito, da mi sme pač zaupati, kako in kaj. Dejal mi je: Kot svojemu najboljšemu prijatelju ti ne zamerim tega vprašanja, a mi, prosim, tudi ti ne zameri, ako ti izrazim željo, da o tej zadevi najrajši molčim napram vsakomur in vedno.“

„Ali res tako konsekventno molči?“

„Da. Vsakemu pogovoru, ki se tiče Vas, se skrbno izogne. Ne rekel bi besede o tem, če bi ne vem kaj prišlo.“

„Hvala Vam, gospod doktor.“

„Prosim. — Kaj pa sodite o nocojšnjem plesu?“ Govorila sta še nekaj časa. A Berta je komaj čakala trenutka, da se lahko poslovijo od dr. Rusa.

V njenem srcu je divjalo. Materi je dejala, da jo boli neznosno glava, in kmalu nato je odšla domov. Spala ni vso noč. Iskre so se razžarele. Vzljubila ga je. Hotela je, da bi bil njen.

Pisala mu je dolgo pismo, v katerem mu je očitala, da je odšel nalašč domov, samo da mu ne bi bilo treba plesati z njo. Vpraševala ga je, zakaj je bil tako malobeseden in mrzel. Rekla je, da naj se vbodoče obnaša dostojno in da takega ravnanja sploh ni zaslužila. H koncu je še pristavila, da ji je po snočnih dogodkih vseeno, če jo docela ignorira ...

Dobila je hiter odgovor: „Vaša želja je kavalirju ukaz!“

Tedaj jo je zbolelo prav v dnu duše. Videla je, da je zanjo izgubljen in da ne postane več njegova. Več se ni hotela ponižati. Da bi mu pisala naravnost: „Pozabite, kar je bilo tisti večer, in pridite, danes Vam odgovorim drugače“, ji je branila sramežljivost in ponos. Videla je, kako moško ravna, da niti edinemu prijatelju ne govori o tem. Zazdel se ji je velik in močan.

In ona je bila tako majhna in slabotna v primeri z njim.

Sedaj ga je ljubila bolj, kot si je mislila. Zavila se je v blazino in zajokala tako srčno v silni bolesti, da bi se je usmilil, gotovo usmilil in odpustil, ko bi jo videl. A skrivati je morala svojo zgodbo, ker ni hotela, da bi se ji ljudje smejali.

Ko bi vsaj vedela, če jo ljubi še. A negotovost ji je silila v dušo in ji polnila vsako misel... Kaj ji je on, je vedela šele sedaj, ko je mislila, da je izgubljen zanjo za veke.

V.

Bila je neizmerno nesrečna. Ogibala se je družbe, pustila vse veselice in neredkokdaj jokala.

Doma so jo zaman vpraševali, kaj ji je. Nikomur ni povedala svoje bolesti, trpela je sama. Hodila je v gozd in sanjala za srečo, ki je odšla in se ne vrne več... Zakaj ljubila ga je iskreno. Ko je gledala s samotne klopice na krvavo nebo, se ji je zdelo, da je to večerna zarja njenega upanja in

hrepenenja in da pride zanjo noč, temna, črna, strašna, in da ji nikdar ne prisije jutro.

Emil jo je skrivoma opazoval in zasmilila se mu je... Šel je za njo in kot slučajno jo je srečal. Pozdravil jo in ji podal roko. Začudeno ga je pogledala, njen modri pogled je bil zavrt v meglo žalosti. Skoro se je stresla in strepetala je nalahko.

Božajoče in prijazno ji je dejal: „Nikar ne jokajte! Vaše solze me bole!“

Ponos se je dvignil v njej in pogled, ki ni bil nič kaj prijazen, ji je švignil izpod obrvi. Molčala je. Mislila je, da jo hoče le mučiti.

„Ne jokajte za mano, Berta! Glejte, Vaše solze mi delajo krivico. Očitajo mi krutost. In vendar ste jih rodili Vi. V Vaših rokah so bile zvezde in zlato, toda zavrgli ste jih sami, ker jih niste marali. Da, to je bilo nekdanj. Sedaj bi ravnali drugače. Berta, tudi danes še vpletajo moje želje v Vaše laske zlate zvezde in postiljajo na Vaša pota bisere. Stegnite roko in primite jih. Nekoč jih niste marali. Pokopal sem tisti večer, pokopali ste ga tudi Vi. Zato ni več spominov na ono, kar je bilo. Solze so jih izsušile in dajte, da Vam te solze otem! Berta, ali hočete, da Vas jutri zasnumim?“ ...

Tedaj se je zgodilo, da so cvetke sklonile glave k tlom, ker niso hotele motiti dveh srečnih...

* * *

Ne pripovedoval bi vam tega intermezza iz življenja Berte in Emila, ko bi se mi ne zdelo, da si je Emil priboril Bertino ljubezen in svojo srečo kot mož, dasi si je kot mladenič ni mogel.

Refren.

Zložil Josip Lovrenčič.

Ko mi spomin v življenja knjigi lista
in pridem miren do strani, ki nanje
s krvjo pisala je ljubezen sanje,
otožen spomnim se idealista.

— Povrni hlapcu, o Gospod, oči,
ki so ga vedno varale na sveti,
ko hodil je v objemu mladih dni!

In res, da morem, bi posnel Psalmista
na harfi sladko-zvočni in igranje
bi moje vzdih bil iz noči brezdanje,
kot hrepeni po nebu duša čista:

Če v rožah zrl bo lilije cveteti
in kjer so lilije, rdečo kri —
v zahvalo ti ne neha himen peti!

